

Filološki vidici 3

Zbornik radova sa trećeg naučnog skupa nacionalnog značaja

22. novembar 2024, Alfa BK Univerzitet, Beograd

Priredile

Tijana Parezanović i Melina Nikolić

Izdavač: Alfa BK univerzitet

Za izdavača: prof. dr Jovan Veselinović, rektor Alfa BK Univerziteta

Prelom teksta: Melina Nikolić

Mesto i godina: Beograd, 2025.

Tiraž: 100

Štampa: Alfa BK Univerzitet, Beograd

ISBN-978-86-6461-092-6

Organizacioni odbor naučnog skupa *Filološki vidici 3*: prof. dr Melina Nikolić, prof. dr Artea Panajotović, prof. dr Tijana Parezanović, msr Jovana Čaprić

Naučni odbor naučnog skupa *Filološki vidici 3*: prof. dr Maja Ćuk, Alfa BK Univerzitet; **dr Tijana Tropin**, Institut za književnost i umetnost; **dr Bojana Aćamović**, Institut za književnost i umetnost; **prof. dr Ana Vujović**, Univerzitet u Beogradu; **prof. dr Tamara Jevrić**, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici; **prof. dr Borko Kovačević**, Univerzitet u Beogradu; **prof. dr Ana Sentov**, Fakultet za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“; **prof. dr Svetlana Tomić**, Alfa BK Univerzitet; **prof. dr Valentina Budinčić**, Alfa BK Univerzitet

Recenzenti

prof. dr Valentina Budinčić, Fakultet za strane jezike, Alfa BK Univerzitet

prof. dr Maja Ćuk, Fakultet za strane jezike, Alfa BK Univerzitet

prof. dr Danijela Đorović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

prof. dr Jelena Ginić, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

prof. dr Nataša Janković, Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu

dr Maja Nikolić, Visoka škola strukovnih studija Akademija fudbala

dr Milena Stojanović, Fakultet za strane jezike, Alfa BK Univerzitet

doc. dr Milena Tanasijević, Metropolitan Univerzitet Beograd

prof. dr Svetlana Tomić, Fakultet za strane jezike, Alfa BK Univerzitet

prof. dr Tijana Vesić Pavlović, Mašinski fakultet, Univerzitet u Beogradu

prof. dr Ana Vujović, Fakultet za obrazovanje učitelja i vaspitača, Univerzitet u Beogradu

dr Milica Živković, XIV beogradska gimnazija

Sadržaj

Војана Аџмовић , Internacionalno i intermedijalno putovanje Vitmanovih „Pionira“	6
Тијана Тропин , Формирање модерне српске фантастике за децу: увод.....	23
Jelena Andrejić Vidić , Digitalno čitanje književnosti – tehnologija u službi nastave engleskog jezika kroz obradu književnih dela.....	40
Маријана Папрић , О неким параметрима квалитета уџбеника страног језика за специјалне намене	59
Katarina Lazić, Dragana Ilić, Danijela Đorđević , Studentska percepcija upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi engleskog jezika struke	81
Nadežda Silaški, Tatjana Đurović , Metafora VODE u novinskim karikaturama o ekonomskoj krizi u doba pandemije	100
Milica Mirić, Vesna Petrović , Strani jezik struke u akademskom okruženju: izazovi i moguća rešenja	118
Tatjana Đurović, Nadežda Silaški , Uloga i značaj metafore u nastavi engleskog jezika nauke i struke	137
Dragana Ilić, Katarina Lazić, Danijela Đorđević , Samopoštovanje i akademska postignuća studenata u učenju engleskog jezika struke	160
Vera Ošmjanski, Katarina Krželj, Milica Mirić , Upotreba digitalnih alata i veštačke inteligencije u učenju stranog jezika struke	185
Мирјана Аџмовић , Семантички потенцијал придева просторног односа (на примеру опозиције придева <i>леви</i> – <i>десни</i>)	209

Jelena Anđelković, Marija Meršnik , Vrednovanje i ocenjivanje u nastavi stranog jezika struke: Kurs engleskog jezika u oblasti ljudskih resursa	227
Тијана Ј. Милентијевић, Јелена Г. Јевтић , Есхатолошки мотиви у стваралаштву српских модерниста у оквиру средњошколског плана и програма	252
Miloš D. Đurić , Prevođenje u nastavi na daljinu i usvajanje vokabulara registra elektrotehnike i softverskog inženjerstva primenom informaciono-komunikacionih tehnologija	276

Тијана Ј. Милентијевић¹, Јелена Г. Јевтић,
Есхатолошки мотиви у стваралаштву српских
модерниста у оквиру средњошколског плана и
програма

<https://orcid.org/0009-0008-6590-8761>

<https://orcid.org/0009-0006-5954-8806>

Сажетак

Фокусирајући се на књижевна остварења Владислава Петковића Диса, Милана Ракића, Јована Дучића, Симе Панудровића и Алексе Шантића, ставићемо акценат на мотиве смрти, судњега дана, краја света и вечног живота. Есхатолошки мотиви код поменутих песника често рефлектују осећај кризе, егзистенцијалног песимизма и духовног преиспитивања, што је карактеристично за књижевност српске модерне. Посебно ћемо се бавити начином на који су есхатолошки мотиви утицали на књижевно стваралаштво у контексту друштвено-историјских околности почетком 20. века, као и њиховим значајем у формирању естетских и етичких вредности код средњошколских ученика. Тежиште је стављено на истицање важности препознавања и разумевања ових мотива у процесу

---

¹ Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет
tijanamilosevic21@gmail.com

образовања, као и приказивање јасније слике књижевних дела у оквиру наставног плана и програма.

Кључне речи: песници српске модерне, наставни план и програм за средњу школу, есхатолошки мотиви, смрт, крај света, вечни живот, егзистенцијални песимизам

Нови друштвени, па тиме и културни контекст времена мења хоризонт очекивања савременог читаоца, па дела настала у прошлости увек изнова добијају нове димензије и дотад неоткривене вредности. Често је због историјских и идеолошких разлога духовни и уметнички карактер српске књижевности био занемариван. Ђорђе Трифуновић, међу првима, примећује да „савременог читаоца све више занимају естетске и уметничке вредности старе књижевности. Време је да се нађемо у улози таквог читаоца” (Трифунџић, 1972, стр. 7). Откривањем овог слоја, отвара се простор за сагледавање њене лепоте у којој се огледају књижевно-уметничке вредности православне традиције, чиме се успоставља континуитет са епохом средњег века.

Есхатологија је наука о последњим временима и даје одговоре на питања о судбини човека и света. У својим оквирима тумачи питања смрти, судњег дана, васкрсења мртвих, Другог Христовог доласка, вечног живота и вечне казне. Есхатолошке теме присутне су и у књижевности у свим временима, јер се одувек трага за смислом људске егзистенције и за последицом овоземаљских дела. У овом раду анализирамо есхатолошке мотиве у песмама српске модерне заступљеним у средњошколској настави (Сувајџић и др., 2016).² Фокус је на следећим ауторима и њиховим делима: Алекса Шантић (*Моја отаџбина, Претпразничко вече*), Јован Дучић (*Залазак*

---

² У важећи избор садржаја наставе модерне улазе следећи песници и дела (наведена према садржају у Сувајџић, Б., Станковић-Шошо, Н., Ђурић, М., 2016).

сунца, Сунцокрети), Милан Ракић (*Јасика, Наслеђе*), Сима Пандуровић (*Светковина*) и Владислав Петковић Дис (*Тамница, Нирвана*).

Драгиша Бојовић истиче да је „есхатолошка митологија у српској средњовековној књижевности само [...] природан одраз поетике, византијске и српске, која је и у литератури афирмисала царство небеско као крајњи циљ и једини смисао овоземљског људског постојања“ (Бојовић, 2004, стр. 17). Есхатологија као наука о последњим временима нуди кључ за разумевање питања смрти, судњег дана и вечности, што се у књижевности трансформише у архетипске слике трагања за смислом. Александра Костић Тмушић проучава присуство есхатолошких мотива у средњовековној и савременој књижевности (Костић Тмушић, 2016) указујући на тај начин на повезаност ове две временски и поетички удаљене епохе.

У овом раду есхатолошке мотиве тумачићемо на три нивоа. Есхатолошке мотиве разумемо као одраз колективно-несвесног (према Касиреровој теорији симболичких форми),³ проучавамо их правећи интертекстуалне везе са средњовековном традицијом и истичемо њихову образовну функцију у савременом песничком тумачењу. Оваквим приступом избегавамо редукцију на чисто теолошко тумачење, истичући уметничку и културолошку вредност ових текстова.

Иако есхатологија као термин води порекло из теологије (посебно хришћанске апокалиптике, у књижевности она функционише као отворен симболички систем. Наш истраживачки фокус усмерен је искључиво на то како песници српске модерне трансформишу: теолошке есхатолошке мотиве (нпр. страшни суд) и универзалне религијске архетипове

---

³ Ернст Алфред Касирер тврди да човек живи у једној новој димензији стварности – симболичкој димензији (коју чине језик, митови, уметност, религија...). Он је у свакој својој делатности и у сваком аспекту свог искуства произвођач симбола. (Касирер, 1992).

(смрт/вечност) у поетичке обрасце што показујемо кроз анализу конкретних песама.

Од *Библије*, преко светоотачких списа, есхатолошки мотиви постали су важна карактеристика српске средњовековне књижевности, али и свеукупног књижевног израза. Српски средњовековни писци познавали су дело Јована Лествичника, беседе Јована Златоустог, догматске списе Јована Дамаскина, слова Григорија Богослова, поучења Исака Сирина, филозофска дела Дионисија Ареопагита. Драгиша Бојовић каже: „Данас већ можемо да говоримо о идентификованом утицају следећих Светих Отаца: Јован Лествичник, Јефрем Сирин, Григорије Богослов, Григорије Ниски, Дијадох Фотички, Кирил Александријски, Теодорит Кирски, Теодор Студит, Максим Исповедник, Јован Дамаскин, Григорије Палама и други” (2015, стр. 30). Тема последњих времена присутна је у српској књижевности од њених почетака па до данашњих дана. Мисли о вечности, есхатолошком ишчекивању, прелазак из садашњег живота у живот будућих векова су мисли на којима је засновано и светосавље. Светосавску етику треба посматрати као „пут васпитања православне личности, а то значи непрестана борба са страстима, гресима у себи и ван” (Јефтимијевић Михајловић, 2011, стр. 202). Свети Сава први уводи есхатолошке идеје у стару српску књижевност. Код њега се могу пронаћи готово сви есхатолошки мотиви, од пролазности, страшног суда, другог Христовог доласка до питања о судбини душе. „Есхатолошки ставови припадају целини светосавске теологије и попут сотериолошких, представљају самосталну компилацију библијских текстова и светоотачких учења” (Поповић, 1992, стр. 166). Под утицајем библијског учења да ће последње време најавити знаци страдања и великих катастрофа, средњовековни писци догађаје којима сведоче доживљавају као последње и у својим делима износе све дилеме и страхове везане за човекову будућност и спасење.

Друштвене околности на почетку ХХ века биле су обележене великим кризама: политичка нестабилност (аутократија

Александра Обреновића и Мајски преврат 1903. године, анексија Босне и Херцеговине), немогућност заштите српског народа на простору Старе Србије.⁴ Ова сложена историјска ситуација објашњава зашто су есхатолошки мотиви у српској модерни добили такву снажну димензију. Појединац је у сукобу са друштвом и његовим нормама, што доводи до духовног, моралног и културног отуђења, усамљености и неприлагођености свету. Основно осећање европске модерне је песимистичко, толико да се обесмишљава људска егзистенција и да се развија свест о смрти. Незадовољни светом око себе, уметници модерне одричу се реалности окрећући се унутрашњем животу, индивидуалном,⁵ осећајном и ирационалном. Један од најзначајнијих књижевних критичара, Богдан Поповић, истиче способност књижевности да кроз изношење унутрашњег живота ствара лепоту: „Књижевност нам даје оно што нам материјалне тековине не могу дати, познавање нас самих, унутрашњи живот, извор животне мудрости и залог трајног задовољства” (1960, стр. 12). Таман и нејасан говор није се уклапао у његову замисао даљег развоја српског песништва, мутна симболистичка поезија била је за њега одраз моралне декаденције и наказности. И поред утицаја два најзначајнија критичара тога доба, Богдана Поповића и Јована Скерлића, српска модерна била је прожета егзистенцијалним немиром у толикој мери да трагика постаје њихово идејно језгро. Предраг Палавестра, критичар друге половине XX века, закључује: „Трагични тонови и близина смрти у песнички простор српског симболизма нису доспели као наноси помодне филозофске плиме песимизма, нити као рефлекси бодлеровских и поовских мрачних слутњи

---

⁴ Видети: Ћоровић, 2012.

⁵ О индивидуалистичком карактеру поезије модерне пишу Јован Скерлић (*Историја нове српске књижевности*) и Јован Деретић (*Историја српске књижевности*).

распадања, већ као плодови унутрашњег духовног континуитета” (1986, стр. 209).

Теме које опседају српске симболисте почетком века су тама, кајање, смртна језа, смрт и страх од смрти, мртва драга, безизлазност живота, ништавило, визије оностраног и подземног света. Будући да се системи васпитања и образовања залажу да ученици имају изграђен позитиван став о животу, донекле очекивано наилазимо на потешкоће у прихватању оправданости песимистичког поимања света и живота. Међутим, ако ученике припремимо на друштвено-историјске околности у којима песници живе и стварају, али и на традицију у оквиру које настају књижевна дела, може се очекивати и већа посвећеност у анализи поетике ових песника. Мора се имати у виду да су се ови аутори кретали у сложеном односу између традиције и авангарде, носили су амбивалентан однос према друштвеним променама, трансформисали су личне трауме у уметничке форме и да се свака нова струја у књижевности појављује у одређеним друштвеноисторијским околностима, те је њихово познавање неопходно за разумевање књижевних прилика. Због тога ученици поред знања о књижевним тенденцијама морају усвојити и одређена знања из друштвено-политичке прошлости.

У тренуцима када је свет био уздрман низом међусобно повезаних криза – од политичких преко технолошких до културних – песници модерне слуте трагедију, осећају страх и постављају питање који је смисао живота у једном таквом времену. Због тога наставници могу указивати на значај поезије као јединственог начина сазнавања природе, људске делатности, света који нас окружује и истовремено, као откривање неоткривених могућности живота у оним оквирима у којима нам је дат. Књижевноисторијски контекст успоставља се у оквирима оних сазнања која су ученици стекли читајући репрезентативне песме. Из епохе српске модерне читају и интерпретирају наведене песме Алексе Шантића, Јована Дучића, Милана Ракића, Владислава Петковића Диса, Симе

Пандуровића. Интерпретација одабране песме било ког аутора овог раздобља може се усмерити на откривање сличности и разлика с другим песмама исте мотивске утемељености. Наш задатак ће бити да истражимо присуство есхатолошких мотива (смрт, судњи дан, крај света, вечни живот) у изабраним делима пет кључних песника српске модерне (Владислав Петковић Дис, Милан Ракић, Јован Дучић, Сима Пандуровић и Алекса Шантић) и како се преко ових мотива рефлектују друштвене и егзистенцијалне кризе почетком 20. века и да објаснимо њихову улогу у формирању критичког мишљења и вредносног система средњошколаца.

Обрада исповедно-песимистичког тематског круга песама доводи у центар ученичке пажње размишљања о егзистенцији, линеарности човековог живота те положају човека и смислу његовог постојања. Концепција према којој је књижевност део ширег система културе значи да је књижевни текст сложена, динамичка категорија у коју улазе лично искуство и памћење, али и елементи културе и спољашњег света. Тако схваћено књижевно дело један је од модела стварности, па треба уважити и његову сазнајну функцију. Апокалиптичне и драматичне визије, негација стварности, неповерење у људску природу, трагање за новим светом и новим вредностима су неке од карактеристика које одређују смер модерне. Карактеристичан је дисхармонични сензибилитет, а поглед модерне на свет и живот песимистичан је. Он је надасве изражен у поезији Ракића, Пандуровића и Диса. Ракић је носио страх од старости и пропадања тела, око себе је виђао непрестано знаке смрти. Дис и Пандуровић, као изразити песимисти нашли су се на мети Јована Скерлића, који је њихову поезију оштро осудио управо због оваквог доживљаја света. Јован Скерлић у својој критици Пандуровићеве поезије сматра да је она „крајња тачка до које се у српској књижевности дотерало у трци за оригиналношћу, за ретким и јаким сензацијама и неочекиваним ефектима” (Скерлић, 1977, стр. 439), док је Дис боем и декадент који у неоригиналну српску

поезију уноси не само нову ноту, но доноси и једно ново схватање, нов свет идеја, осећаја и осећања: „Дису је прошло тридесет година, и кад човек у том добу објављује такве књиге, од њега треба дићи руке” (Скерлић, 2019, стр. 98–122).

Поред песимизма Диса и Пандуровића препознајемо по сликама смрти и распадања, приказима осностраних пејзажа. Визије света у њих су декадентне и песници често говоре о ништавилу. Песник и критичар Стеван Раичковић закључује: „Оно што је Милан Ракић тек наговестио, Сима Пандуровић је продубио и развио до нових стваралачких претпоставки” (1998, стр. 17). Код ових песника доминирају и мотиви смрти, распадања, ништавила, они залазе у најтамније делове људског бића, док су код Ракића сви ови мотиви само у наговештајима. Угледни књижевни критичар с почетка 20. века, Бранко Лазаревић, сматра да: „Г. Милан Ракић има најотменије схватање љубави. Оно је, у основи својој, песимистично, меланхолично, болно” (1912, стр. 116). Ракићева поезија прожета је осећањем пролазности, он осећа страх од старости и пропадања тела и око себе види смрт, што се јасно види у збиркама *Песме* (1903) и *Нове песме* (1912), док се у Пандуровићевој збирци *Посмртне почасти* (1908) и Дисовим *Утопљеним душама* (1911) осећа димензија загробне, мистичне трансценденције. Смрт се доживљава као сила која ослобађа од мучног живота. Кроз поезију се сугерише гашење сунца и крај овоземаљског времена. Јован Дучић је жељан светлости и висина и ка њима се и уздиже желећи да умре сјајан, у сунчаном кругу. Таква смрт је кретање ка вечности, јер се песнику открива нов и вечан душевни живот. Овакав однос према смрти и уздизању душе посебно је изражен у збирци *Лирика* (1943). На том путу ка светлости песник се опире апсурду и издиже се изнад понора ништавила, док Алекса Шантић гради своје поетичко виђење сврхе песничке и животне егзистенције, као и метафизичке утехе коју песнику и човеку као таквом доноси поезија.

Од најранијег књижевног стваралаштва, нарочито у збирци *Пјесме* (1901), Алекса Шантић је био заокупљен темом смрти, његов лирски субјекат тражи спас и објашњава сврху сопственог бивствовања. Овај мотив приказивао је кроз дубоку емотивну интроспекцију и често га је везивао за патњу и пролазност, нарочито, у оним песмама у којима се опева губитак ближњих. Шантић схвата судбину човека и његову пропадљивост у овоземаљском животу, али и немогућност да се време заустави, а самим тиме ни смрт која постаје једина извесност. Књижевни историчар Перо Слијепчевић закључује да је Алекса Шантић овој теми приступио „најпре са губитком мајке, која је душа дома, и стално је обрађивао дом са тога гледишта као неко изгубљено благо, као мир виђен из немира” (1966, стр. 110). Шантић је смрт приказивао као неизбежну судбину која се наговештава ишчезнућем светлости и дана, али је смрт приказана и као почетак вечног живота, посебно када је у питању смрт због љубави или идеала. У песми *Претпразничко вече* (1910) лирски субјект је усамљен, осећа потребу да буде део заједнице, оне која је некада постојала баш на месту где је он сада сам. Основна осећања која прожимају песму су: бол за изгубљеном породицом, усамљеност, туга и разочараност због пролазности свега што постоји. Живот његовог субјекта потпуно је усмерен као ономе што више не постоји, а срце је испуњено мраком:

Соба је пуста... Моје срце тавно...

Ал` глуха јама сад је моја соба,

А ја лист свео под бјелином иња.

Међутим, у песми се на крају проналази смисао и рађа се светлост. Утицајни филозоф и публициста Радомир Константиновић бележи: „Основна светлост до које је Шантић дошао јесте трансцендентална светлост, а пут његов ка овој светлости јесте пут мистичко-религијске трансценденције мрака (самоће, патње) у светлост” (Константиновић, 1983, стр. 10). Песме ће песника надживети, он сагледава смисао живота у њима и нову срећу пронађену у испуњеном животном циљу

— да ће нешто остати вечно да траје. Свест о усамљеништву преобразиће се у свест о духовном трајању; извесност усамљеничке туге биће замењена утехом осмишљеног живљења кроз стварање песничких дела.

Јован Дучић је песник који негује култ лепоте⁶ и тежи естетском савршенству, али му није страна ни тема смрти.⁷ Дучић је често приказан као метафизички песник, јер је у његовој поезији „метафизичка димензија стварности увек жива и присутна у физичким облицима постојања” (Негришорац, 2022, стр. 70), док се у многим песмама бави оностраним тајнама и филозофским питањима. Теме љубави, смрти и Бога су у његовим песмама приказане унутар сложеног доживљаја света и у свакој песми се може открити више различитих значењских аспеката. Па, тако мотив заласка сунца у песми *Залазак сунца* (1901) функционише као симбол смирења и доласка вечери, али истовремено указује на свршетак, односно на крај једног циклуса или појаве:

*Опет једно вече... И мени се чини
Да негде далеко, преко трију мора,
При заласку сунца у првој тишини,
У блиставој сенци смарагдових гора —
Бледа, као чежња, непозната жена,
С круном и у сјају, седи, мислећ на ме...
Тешка је, бескрајна, вечна туга њена
На домаку ноћи, тишине и таме.*

У песми *Сунцокрети* (1901) Јован Дучић кроз персонификацију сунцокрета истражује теме пролазности, духовности и вечности, па тако њихово трагање за сјајем небеских висина симболизује човекову потрагу за духовним уједињењем са

---

⁶ „Нема уметности без лепоте, нити се уметност и лепота смеју одвајати” (Дучић, 1969, стр. 270-271).

⁷ „Лиричар ће постати великим песником само онда кад буде казао велике истине о трима највећим и најфаталнијим мотивима живота и уметности: о Богу, о Љубави и о Смрти” (Дучић, 1969, стр. 284).

Богом. Стихови попут *Бог је помало све што зару* одражавају исихастичко схватање Бога⁸ као извора светлости, која је циљ и сунцокрета и људске душе. Туга сунцокрета, као унутрашње својство, произилази из њихове вечне жудње за недостижним и истоветна је човековом страху од пролазности и смрти. Ипак, Дучић указује на светлост која превазилази смрт, наглашавајући да човек, кроз духовну потрагу, може досегнути вечност. Сунце, као централни мотив, повезује људска расположења са универзумом, чинећи природу декором за осликавање душевних стања. Овај алегоријски приступ чини песму духовном рефлексijом о човековој жељи за уједињењем са божанским.

У песми *Јабланови* (1901) Јован Дучић истражује теме страха, пролазности и смрти и трага за вечношћу. Универзитетски професор и критичар Иван Станић, који као песник користи псеудоним Иван Негришорац, сматра да „шум јабланова у ноћи изазива искључиво негативне емоције код лирског субјекта, емоције као што су страх, стрепња, подозрење, сумња, несигурност у смисао тих загонетних звукова и сл.” (2022, стр. 73). Јабланови симболизују стрепњу и неизвесност, али и човеков страх пред самим собом, што се огледа и у другим Дучићевим песмама (*Сунцокрети* и *Залазак сунца*, 1901). У *Сунцокретима*, страх од мрака тумачи се као страх од смрти и недостижног, док залазак сунца симболизује крај среће, младости и живота. Ипак, Дучић указује на континуитет кроз природне циклусе, где смрт није коначна, већ повратак прапочетку. У *Јаблановима*, смрт је везана за земљу, док јабланови, стремећи висинама, симболизују отпор пролазности. Иако смрт није директно поменута, она је стално присутна преко симбола жутог месеца, мртве ноћи и потоњег

---

⁸ Исихазам подразумева одређени став према Богу, човеку и свету. „Исихазам време и простор осмишљава као процес смисаоног духовног и историјског кретања анагошким (усходећим) процесом подвига све до преображења човека и целокупног створеног света” (Лазих, 1999. стр. 104).

човека. Песма заправо позива на контемплацију о вечности и тајни постојања, што је често блиско размишљању о смрти. Овај мотив подсећа на човекову тежњу за небом као простором среће и прочишћења, упркос трагичној везаности за земљу. Крај мирне воде појављује се лирски субјекат *ко потоњи човек*, а поред њега лежи његова сенка:

*Сам, крај мирне воде, у ноћи, ја стојим
Ко потоњи човек. Земљом, према мени,
Лежи моја сенка. Ја се ноћас бојим
Себе, и ја стрепим сам од своје сени.*

Лирски субјекат приказан је као последњи припадник људскога рода уочи апокалипсе: *Сам, крај мирне воде, у ноћи, ја стојим / Ко потоњи човек*. Овде је лирски субјекат приказан као последњи човек, што је директна слика есхатолошке (апокалиптичне) визије – света који се гаси, човечанства које је нестало. Ово је снажан симбол краја времена. Овим мотивом наслућује се есхатолошка перспектива, јер након овоземаљског краја, код оних који трагају за духовношћу доћи ће до повезаности са божанском светлошћу која уводи у вечност.

Милан Ракић у појединим песмама истражује теме пролазности, смрти, наде и вере у васкрсење. Његово дело одражава свест о неумитној пролазности, старости и пропадању, што изазива бол и очај лирског субјекта. У *Искреној песми* (1903) песник открива суморну истину о непостојаности осећања, пред спознајом да у животу све умире (жуто лишће, селидба ластва, заспале њиве, спуштање неме полутаме) и да се на крају и сам живот гаси. Сазнање да је све пролазно код песника рађа осећање очаја и песимизма и жељу да се у тренуцима чулног задовољства само ћути:

*И зато ћу ти увек рећи: ћути,
Остави душу нек спокојно снови,
Док крај нас лишће на дрвету жути
И тама пада врх заспалих њива.*

У циклусу песма *На Косову* садашњост је код Ракића суморна, али у прошлости је светлост коју је потребно открити и изградити мостове између ње и садашњости, ослањајући се на средњовековну епику, *Библију* и народно наслеђе. Књижевни критичар и историчар књижевности Александар Јовановић запажа: „Слике Грачанице, Газиместана, косовских божура, напуштених светиња, које су му се утискивале и испуњавале видике, биле су истовремено сведоци прохујалих времена, исконске наде и свакодневног страха” (2007, стр. 173). Овај континуитет омогућава му да својим стиховима наговештава и будућност, указујући на могућност духовног преображаја и трагања за вишим смислом. С друге стране, у песми *Долап* (1902) живот се приказује као бескрајно страдање, а човеков труд као узалудан, јер једини крај је гроб:

*Пусти снови! Напред, вранче, немој стати,
Не мириши траву, не осећај вир;
Награду за труде небо ће ти дати:
Мрачну, добру раку, и вечити мир!*

Овај песимизам достиже врхунац у схватању да је све под сунцем пролазно и бесмислено, што подсећа на мудрост *Књиге проповедникове*. Међутим, Ракић се не зауставља на овом мрачном виђењу; у песми *Јасика* (1938) то дрво постаје симбол отпора пролазности и наде. Њено треперење представља животну снагу која пркоси смрти, а лирски субјекат, упркос болу, проналази наду у вечном животу:

*И у дну тужне душе моје,
Ко наговештај нове вере,
Весело као лишће твоје,
Нагони тамни затрепере.*

Његов живот је тмуран и испуњен маглom, све је око њега мртво, једино јасика која трепери даје знаке живота. Њено треперење је пркос мртвилу, она постаје симбол оне искре живота коју је тешко угасити, чак и у сивилу друштвеног живота. Песмом *Наслеђе* (1912) Ракић превазилази индивидуални песимизам и окреће се колективном памћењу и борби за

слободу која се назире припремама за почетак Првог балканског рата. Свесност о богатој прошлости и јунаштву предака даје му снагу да се супротстави тузи и патњи. Ова песма је најупечатљивији пример Ракићевог преласка са индивидуалног на колективни план, где се пролазност живота надокнађује кроз везу са историјским наслеђем и борбом за идеале.. Ракић осећа крвну повезаност са својим прецима и „спремност да се изазов прошлости прихвати као одговорност за будућност” (Пејчић, 2022, стр. 202). Сећајући се славних предака, њиховог јунаштва и страдања, песник се опредељује за борбу и у њој проналази смисао овоземаљског пролазног живота. Учећи од предака, Ракић се одлучује за борбу и испуњење косовског завета:

*Јест, ја сам се дуго са природом рво,
Успео сам – све се може кад се хоће –
Да на ово старо и сурово дрво
Накалемим најзад благородно воће.*

Ракићева поезија, иако испуњена песимизмом и рефлексивама о пролазности, носи и елементе наде и вере у васкрсење. Кроз природне симболе, као што је јасика, он истражује човекову везу са вечношћу. У његовим стиховима, смрт није коначна, већ повратак прапочетку, а борба за идеале и слободу даје смисао пролазном животу. Овај дуализам чини његову поезију дубоко филозофском и емотивно резонантном, нудећи читаоцу и мрачне и светле аспекте људског постојања. На основу наведеног избора, закључујемо да је Ракић тематски разноврстан. Писао је љубавну поезију, и то на потпуно другачији и неочекивани начин. Размишљао је о пролазности живота, о судбини човека и свих живих бића, о животној равнотежи и неправди.

Владислав Петковић Дис у својој поезији истражује теме пролазности, смрти, наде и есхатолошке визије, често кроз песимистички приказ, али и са елементима духовне потраге и визионарске снаге. Угледни есејиста Божидар Ковачевић у тексту *Владислав Петковић Дис* објављеном у *Српском*

књижевном гласнику (1939) закључује: „Незадовољан животом, он је (Дис) стварао свет снова, и као неки демијург помагао божанству да свет добије савршенство и коначну лепоту. У том свом тражењу он је налазио Бога. Отуда у његовој лирици сета није израз песимизма, него само тренутно расположење трансцендентног оптимисте” (1939, стр. 21). Његова поезија, нарочито у збирци *Утопљене душе*, одликује се апокалиптичним визијама, трагањем за смислом и чежњом за спасењем, како на индивидуалном, тако и на колективном плану. Дисово дело представља синтезу модернистичких тенденција и византијске апокалиптичке традиције,⁹ што га чини јединственим у српској књижевности. У својој првој збирци, *Утопљене душе*, Дис, бежећи од грубе стварности, залази у подручје визија, имагинарних стања, и залази у просторе преегзистенције и постегзистенције. Авангардни критичар, теоретичар и филозоф Димитрије Митриновић сматра да за разумевање Дисове поезије мора се „напредовати, задубити се у Дисов менталитет, значило би стићи у црну област изван разума и морала” (1979, стр. 425). Универзитетска професорка Јелена Новаковић закључује да, са становишта контекста у коме ствара, „и Дисове песме представљају упад у један већ постојећи књижевни предео који „представља пројекцију песниковог душевног стања, појављује се као пад у односу на неко претходно стање које је било у знаку блаженства” (Новаковић, 2002, стр. 221).

У песми *Тамница* (1911) Дис представља живот као тамницу у коју је човек бачен против своје воље, осуђен на страдање и бесмисао. Рођење се поистовећује са падом, што алудира на библијски мотив Адамовог изгнанства из раја. Човеково

---

⁹ Књижевна и духовна традиција Византије у којој се пишу текстови религиозно-филозофске садржине који говоре о крају света, другом доласку Христовом, последњем суду, покајању, вечности и спасењу. Ти текстови су позив на покајање и духовни преображај, и имају циљ да покажу да после краја овог света долази вечни, небески свет.

постојање на земљи схваћено је као казна за неки претходни грех, а живот је затворен простор у коме доминирају бол и очај. Дисова визија живота као тамнице одражава његово дубоко разочарање у људску природу и историјску одговорност, али истовремено носи и елементе наде у будуће спасење. Кроз читаву песму сусрећемо само симболички представљену стварност у коју је пао лирски субјект:

*И ту земљу данас познао сам и ја
Са невиним срцем, ал` без мојих звезда,
И са сузом мојом, што ми и сад сија
И жали, ко тица оборена гнезда.
И ту земљу данас познао сам и ја.*

Човеков пад подразумева постојање неког другог живота, који претходи овоземаљском, а исто тако постоји и нека кривица, грех који је човека бацио на земљу. Једини излаз из живота је смрт; смрт је нада, али и спас. Он је „био опседнут ништавилком, смрћу, болом и очајем, он је живот видео као тамницу” (Ненин, 1998, стр. 17). У песмама као што је *Тамница*, лирски субјект изражава жељу да осећа себе, да живи и да пронађе смисао у бесмислу. Овај активизам у домену чежње за животом супротставља се песимизму и указује на могућност духовног преображаја. Полазећи од легенде о изабраном народу који кроз страдање задобија васкрсење и вечни живот, Дис обликује значење историјских догађаја и националне судбине. У његовим песмама, смрт није коначна, већ повратак у виши, духовни свет. Ова нада у спасење посебно је изражена у песми *Нирвана* (1911) где се лирски субјект сусреће са мртвима и у њиховом загрљају проналази мир. Смрт се схвата као прелаз у другу стварност, која није мање реална од овоземаљског живота.

У песми *Можда спава* (1911) драга лирског субјекта живи у смрти, што указује на то да смрт није коначност, већ наставак живота у другом облику. Слично, у песми *Нирвана*, љубав се јавља као мртва, али истовремено као вечна. Дисово схватање смрти као дела живота и пролазности као неизбежног закона

природе одражава његово дубоко филозофско размишљање о људској егзистенцији. Лирски субјекат је осуђен на земаљски живот, али истовремено тежи висинама и даљинама, што указује на његову жељу за повратком у време пре живота. Владислав Петковић Дис је песник који је у својој поезији успео да споји песимизам са есхатолошком надом, пролазност са вечношћу, и индивидуално страдање са колективним спасењем. У томе се он повезује са Миланом Ракићем. Дис и Ракић, представљају два лица исте духовне потраге: један кроз визије, други кроз ред мисли и форме. Дисово дело представља дубоко филозофско и емотивно истраживање људске егзистенције, које се ослања на модернистичке тенденције. Иако је његова поезија прожета мрачним визијама и болом, у њој се јавља и снажна жеља за животом, смислом и спасењем, што је чини вечном и универзалном.

Поезија Симе Пандуровића прожета је егзистенцијалном самоћом, тескобом и зебњом, представља дубоко филозофско и емотивно истраживање људског постојања, које се ослања на модернистичке тенденције и хришћанску духовну традицију. Он је песник смрти и постаје „синоним најнеутешнијег, најцрњег песимизма у нашем песништву” (Гавела, 1979, стр. 237) и та одредница ће га пратити кроз историју књижевности до данашњих дана. Угледни академски професор и књижевни критичар Јован Скерлић у својој критици Пандуровићеве поезије сматра да је она „крајња тачка до које се у српској књижевности дотерало у трци за оригиналношћу, за ретким и јаким сензацијама и неочекиваним ефектима” (1977, стр. 439). Пандуровићев песимизам је аутентичан и дубоко песнички доживљен. Књижевни критичар Миодраг Протић Пандуровићев песимизам схвата аутентичним и у њему види огромну вредност (1972, стр. 388). За Пандуровића је свет ћелија пуна греха и разврата, у којој је живот мука и бол. Овај песимистички поглед на свет одражава се у његовим песмама, пре свега у збирци *Посмртне почасти*, где се лирски субјекат суочава са бесмислом овоземаљског живота и неизбежношћу

смрти. У песми *Родна груди* (1908) на пример, пролазност и смрт су централни мотиви, али се у контрасту са њима јавља и љубав према земљи, која даје смисао и наду:

*Исте птице поју. Јер и земља свака
Има своје ветре, мирисе и боју,
Своје сунце, своје сенке од облака;
Јер свака, најзад, има душу своју,
И, к'о своја, биће и мртвима лака.*

У песми *Родна груди* (1908) лирски субјекат изражава љубав према земљи која превазилази све пролазно и даје смисао животу. Ова љубав није само индивидуална, већ колективна, што се огледа у употреби првог лица множине. За отаџбину вреди дати живот, што чини смрт смисленом и поносном. Песма *Родна груди* одише дозом оптимизма, насупрот пролазности стоји вечност:

*Нежност према земљи и родноме крају...
само једна љубав не чили у пари
Пролазности; само једна се не мења;
Само своја земља не лежи у бари
Досаде, и поред свију искушења,
Све се више воли што се већма стари.*

Емоције су у Пандуровићевом делу сведене на минимум, па су ретка места у којима се слути светлост и нада, на шта указује Зоран Гавриловић, универзитетски професор и књижевни критичар из друге половине 20. века: „Код Пандуровића логика и јасноћа увек претежу, чак и када пева о лудилу” (1977, стр. 92). С друге стране, Миодраг Павловић, реномирани књижевни критичар и писац, Пандуровићеву рационалност дефинише као знак да песник пише главом, а не срцем: „Ма колико интелектуалан, Пандуровић је прилично јасан песник, и због тога су га често сврставали у рационалне песнике, што би требало да значи да је он тип песника који пише главом, 'прави' песму, а не ствара је у машти из осећања” (1979, стр. 188). Када се говори о осећањима у Пандуровићевој поезији, љубав стоји на супротној страни од мрачне свакодневице, узноси га и пружа

му снагу. Љубав није поштеђена смрти и пролазности, па суморно расположење захвата и његову љубавну лирику. Међутим, у песми *Мртви пламенови* (1908) љубав га уздиже изнад свега пролазног, она му је водила, у љубави је снага и истина:

*И над тим колом, и над земним свиме
Осећам где се биће моје диже
Другоме царству, бесмртности душе,
Љубављу својом без мрље и гриже.*

У песми *Светковина* (1908) заљубљени беже од света у лудило, стварајући свој лични свет који је стран и неразумљив људима. Овај бег од стварности представља трагање за духовним спасењем и повратак у изгубљени рај. Смрт, лудило и заборав су за Пандуровића начини да се превазиђе овоземаљска злоба и пронађе мир у вечном животу. Љубав је та која омогућава постојање једног другог света, који је невин и кротак и у коме се налази срж живота. Суровој тегоби живота супротставља се његова добра вила која га озарује и чува од нечастивих сила. Љубав је једино упориште човека на овом свету, али она не може да опстане у времену какво је Пандуровићево. У песми *Светковина* лудило је излаз и спас из овоземаљске злобе:

*Сишли смо с ума у сјајан дан,
Провидан, дубок – нама драга знан,
И светковасмо оцепљење то
Од мука, сумње, времена и сто
Рана, што кржаве их вређао је свет –
Љубави наше плав и нежан цвет.*

Двоје младих нашло се у неспоразуму са средином у којој живе, они славе одвајање од свакодневице и негирају је. Окрећу се и беже од стварности, стварају један лични свет, стран и неразумљив људима. То никако не значи да „је песник Сима Пандуровић престао да верује” (Протић, 1972, стр. 387) у све на свету – он верује у васкрс свега онога што је волео:

*И васкрс свега што сам икад вол`о
Блиста уздањем што ме опет среће*

На прагу неба и гроба.

Пандуровићева поезија је дубоко укореењена у хришћанској традицији. За њега је овоземаљски живот казна за прародитељски грех, а смрт је спасење и пут ка вечном блаженству. У песми *Светковина*, заљубљени проналазе врт који симболизује поново пронађени рај, али свет не може да разуме њихово одвајање од друштва. Сима Пандуровић је песник који је у својој поезији успео да споји песимизам са надом, пролазност са вечношћу, и индивидуално страдање са колективним спасењем. Иако је његова поезија прожета мрачним визијама и болом, у њој се јавља и снажна жеља за животом, смислом и спасењем, што је чини вечном и универзалном. Пандуровићева поезија није само израз унутрашњег незадовољства, већ и трагање за духовним преображајем и вечним животом. У том смислу, он се повезује са Владиславом Петковићем Дисом, који је кроз личну, интуитивну визију света приказивао апокалиптичне слике, за обојицу је карактеристична атмосфера немира, али и тежња ка нечем узвишеном. Истовремено, Пандуровић се може довести у везу са Миланом Ракићем, и код Пандуровића налазимо песимизам као реакцију на свет, али и интелектуалну рефлексију која стреми смирењу и проналаску смисла.

Присуство ових мотива у последњој фази српске модерне може се објаснити не само личном трагедијом и разочараношћу већ и колективним стањем духа уочи Првог светског рата. Песници као прави визионари предосећају немир века, страдање и пророчки наговештају катаклизму која ће уследити и која ће све променити. Архетипско, несвесно испољава се тако кроз сећање, машту и снове и кроз најаву нечега драматичног, што ће се извесно догодити.

Анализа есхатолошких мотива у поезији српске модерне (Владислав Петковић Дис, Милан Ракић, Јован Дучић, Сима Пандуровић и Алекса Шантић) открива њихову кључну улогу у осликавању друштвених, историјских и егзистенцијалних криза почетком 20. века. Ови мотиви – смрт, судњи дан, крај света и

вечни живот – нису се тумачили искључиво кроз теолошки оквир, већ су прерастали у универзалне поетске метафоре за приказивање колективне трауме (ратови, национални идентитет), индивидуалних преиспитивања (отуђење, страх од пролазности), трагање за трансценденцијом. Код сваког песника есхатолошке теме добијају специфичне нијансе. Дис и Пандуровић их претварају у апокалиптичне визије и песимистичку рефлексију, али са наговештајима наде преко мотива љубави. Ракић их повезује са историјским наслеђем, превазилазећи индивидуални песимизам кроз борбу за идеале. Дучић их трансформише у естетске и филозофске конструкте, тражећи смисао кроз лепоту и контемплацију. Шантић их посматра као мост између личног губитка и колективног памћења, проналазећи утеху у уметности.

У образовном контексту, ова дела нуде средњошколцима критички алат за разумевање сложености историјских процеса, она су етички оквир за размишљање о смрти, смислу, животу и омогућавају естетску перцепцију кроз анализу симбола и интертекстуалних веза. Њихова актуелност у настави лежи управо у томе што ученицима пружају могућност да кроз књижевност сагледају универзална питања људског постојања.

Када се говори о поетичком континуитету између српско-византијског књижевног наслеђа и модерних поетика песника у пољу есхатолошких мотива, може се закључити да је он успостављен и на духовном плану, али и на мотивском. У својим најбољим и стваралачки најплоднијим видовима, српски модернизам XX века представља васкрс традиције, реafirмише религију и српску православну духовност. Дакле, долази се до закључка да је књижевно дело испресецано „културним кодовима уметничких и неуметничких норми разних нивоа” (Лотман, 1976, стр. 366) и да интертекстуалне везе на есхатолошком нивоу постоје између различитих епоха српске књижевности.

Референце

Бојовић, Д. (2004). *Српска есхатолошка књижевност*. Центар за црквене студије.

Бојовић, Д. (2015). Истраживања српске рецепције светоотачке књижевности. *Црквене студије*, 12, 25–34.

Гавела, Ђ. (1979). *Огледи и критике*. СКЗ.

Гавриловић, З. (1977). *Записи о српским песницима*. Слово љубве.

Јeftимијевић Михајловић, М. (2011). Светосавље у делима Чедомира Ребића. У: С. Словић (ур.), *Духовно стваралаштво Чедомира Ребића (189–205)*. Институт за српску културу.

Јовановић, А. (2007). Родољубива поезија Милана Ракића. У: Н. Петковић (ур.), *Милан Ракић и модерно песништво (169–184)*. Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет.

Делић, Ј. (2008). *О поезији и поетици српске модерне*. ЗУНС.

Дучић, Ј. (1969). *Благо цара Радована: књига о судбини (Сабрана дела, књ. III)*. Свјетлост.

Касирер, Е. (1992). *Есеј о човеку*. КОВ.

Ковачевић, Б. (1939). Владислав Петковић Дис. *Српски књижевни гласник, нова серија*, LVII(3), 142–151.

Константиновић, Р. (1983). Алекса Шантић. *Биће и језик*. књ. 8. (7–96). Просвета – РАД – Матица српска.

Костић Тмушић, А. (2016). Мотив страдања у делу новобрдских књижевника XV века и песника Великог рата. У: Б. Јовановић (ур.), *Век српске Голготе (1915–2015)*. (161–172). Филозофски факултет Унивезитета у Приштини.

Лазић, М. (1999). *Исихазам српске књиге*. Просвета.

Лазаревић, Б. (1912). Жена у нашој модерној лирици. *Босанска вила* бр. 8. Сарајево.

Лотман, Ј. (1976). *Структура уметничког текста*. Нолит.

Митриновић, Д. (1979). *DIS: Утопљене душе. У: Писци као критичари пре Првог светског рат.* Београд: СКЗ, Нови Сад: Матица српска.

Негришорац, И. (2022). *Поезија Јована Дучића: од емпиријског негативитета до узвишености лирске метафизике.* САНУ.

Ненин, М. (1998). Предговор и пропратни текстови. У: *Утопљене душе и Последње песме.* ЗУНС.

Новаковић, Ј. (2002). Меланхолично-депресивна структура поетског света: Дис и Бодлер. У: Н. Петковић (ур.), *Дисова поезија* (213–250). Институт за књижевност и уметност, Градска библиотека Владислав Петковић Дис.

Палавестра, П. (1986). *Историја модерне српске књижевности.* СКЗ.

Пејчић, Ј. (2022). *Српски песник. Милан Ракић и Косово.* Фондација Група север.

Протић, М. (1972). Сима Пандуровић. У: *Од Војислава до Бојића.* Нолит.

Павловић, М. (1979). *Ништителји и свадбари.* БИГЗ.

Поповић, Б. (1960). *Чланци и предавања, О књижевности.* СКЗ.

Поповић, Д. (1992). *Српски владарски гроб у средњем веку.* Институт за историју уметности Филозофског факултета.

Раичковић, С. (1998). *Портрети песника.* Завод за уџбенике и наставна средства/БИГЗ/СКЗ.

Скерлић, Ј. (1977). *Критички радови Јована Скерлића.* Институт за књижевност и уметност, Матица српска.

Скерлић, Ј. (2019). *Писци и књиге V.* Portalibris.

Слијепчевић, П. (1966). Алекса Шантић: У: М. Павловић (прир.), *Поезија од Војислава до Бојића* (93–109). Нолит.

Сувајџић, Б., Станковић-Шошо, Н., Ђурић, М. (2016). *Читанка за трећи разред гиманзија и средњих стручних школа.* Логос.

Трифунковић, Ђ. (1972). *Српска књижевност у књижевној критици: Стара књижевност I*. Нолит.

Ђоровић, В. (2012). *Историја Срба*. Невен.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.091.3::811.111(082)(0.034.2)

37.091.3::821-82(082)(0.034.2)

НАУЧНИ скуп националног значаја Филолошки видици (3 ; 2024 ; Београд)

Filološki vidici 3 [Електронски извор] : zbornik radova sa trećeg naučnog skupa nacionalnog značaja 22. novembar 2024, Alfa BK Univerzitet, Beograd / priredile Tijana Parezanović i Melina Nikolić. - Beograd : Alfa BK Univerzitet, 2025 (Beograd : Alfa BK Univerzitet). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemski zahtevi : Nisi navedeni. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Tiraž 100.
- Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6461-092-6

a) Енглески језик -- Настава -- Зборници b) Књижевност -- Настава -- Зборници

COBISS.SR-ID 172267273